

نگاهی گذرا به آمار و کیفیت پرونده های جرائم پزشکی نشان می دهد که یکی از علل افزایش میزان شکایتها، عدم آگاهی صاحبان حرف پزشکی از مسائل حقوقی و مقررات حاکم بر حرفه پزشکی و مسئولیت پزشکان در قبال بیماران است. در راستای دستیابی به این اهداف، کمیته اجرائی این مجله بر آن شد تا بخشی از مجله به درج سلسله موضوعات حقوقی و مقررات حاکم بر حرفه پزشکی اختصاص داده شود. با توجه به قبول زحمت و همکاری صمیمانه جناب آقای دیوسالار قاضی محترم دیوان عالی کشور قسمت دوم این مجموعه در جهت آموزش همکاران محترم ارائه می گردد. ارائه پیشنهادات و نظرات شما عزیزان می تواند در راستای بهبود این مجموعه موثر واقع شود.

سقط جنین

نادر دیوسالار

قاضی سابق دیوانعالی کشور - وکیل دعاوی

چکیده

حقوق جزای ایران از سقط جنین هم مانند بسیاری از جرایم و موضوعات کیفری تعریفی بدست نداده است شاید جامع ترین تعریف حقوقی آن از بین بردن آگاهانه حیات جنین - خارج کردن عمدی از رحم به منظوری غیر از توالد یا درآوردن جنین مرده باشد^۱، (۱) مقررات مربوط به سقط جنین عمدی در موارد ۶۲۲ - ۶۲۳ - ۶۲۴ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) و ۴۸۷ الی ۴۹۳ آن قانون در بخش دیات و در مواد ۷۱۴ - ۷۱۵ - ۷۱۶ قانون تعزیرات ضمن مقررات قانون مربوط به جرایم و تخلفات ناشی از رانندگی آمده است. در این مبحث سعی شده است تا مسائلی که منحصرأ به دخالت صاحبان حرف پزشکی در سقط جنین مربوط می شود مورد بحث قرار گیرد و از توضیح در اطراف موضوعات غیر مربوط تا حد امکان پرهیز گردد و مطلب دیگر اینکه تشریح شان و فلسفه مجازات برای سقط جنین و دوام و بقاء نسل و نیز تبیین مختصات و چگونگی هر یک از مقاطع بارداری به علما و متخصصین مربوط واگذار می شود و تنها به ذکر مسائل حقوقی و قضایی موضوع که بتواند مورد استفاده جامعه محترم پزشکی باشد اکتفا گردد.

یکی از خصایص بزه سقط جنین این است که مجازات آن برحسب اینکه جنین مربوط به کدام یک از دوران تکامل است متفاوت بوده و دارای مراتبی است بطوری که دیه نطفه که در رحم مادر مستقر شده و اولین گام در حصول کمال جنین است ۲۰ دینار (بند یک ماده ۴۸۷) و اسقاط جنینی که روح در آن دمیده شده باشد ممکن است مستلزم قصاص باشد و دیگر اینکه مجازات سقط جنین به اعتبار مرتکب آن تفاوت دارد چنانچه اگر فراهم کننده وسیله سقط جنین یا مباشر آن از صاحبان حرف پزشکی باشد مجازات آن علاوه بر دیه مربوط به همان دوره جنینی دو تا ۵ سال حبس است در صورتی که این مجازات در مورد اشخاص دیگر تا یکسال حبس است.

با توجه به مقررات مربوط به سقط جنین مطالب مربوط را در مباحث ذیل مورد بررسی قرار می دهیم:

مبحث اول: مواردی که سقط جنین عمدی است و این موارد در جامعه پزشکی خصوصاً نزد پزشکان قانونی به سابقه قانون مجازات عمومی سابق به سقط جنین جنائی معروف است.

مبحث دوم: ارکان تشکیل دهنده بزه سقط جنین

مبحث سوم: موارد معافیت پزشک از تحمل مجازات

مبحث چهارم: تاثیر انگیزه در تعیین مجازات سقط جنین

۱- فرهنگ حقوقی بهمن براساس *Black's law Dictionary* ترجمه جناب آقای دکتر بهمن آقائی

مبحث اول - موارد سقط جنین عمدی

این موارد موضوع مواد سابق الذکر است که عیناً به شرح آتی است.

ماده ۶۲۲ - «هرکس عالماً و عامداً به واسطه ضرب یا اذیت و آزار زن حامله موجب سقط جنین وی شود علاوه بر پرداخت دیه یا قصاص حسب مورد به حبس از یک ماه تا یکسال محکوم خواهد شد.» صدور حکم به قصاص در این ماده ناظر به موردی است که روح در جنین دمیده شده و سایر شرایط مربوط به قصاص براساس حکم کلی در آن جمع باشد.

ماده ۶۲۳ - «..... هرکس به واسطه دادن ادویه یا وسایل دیگری موجب سقط جنین زن گردد به ۶ ماه تا یکسال حبس محکوم می شود و اگر عالماً و عامداً زن حامله ای را دلالت به استعمال ادویه یا وسایل دیگری نماید که جنین وی سقط گردد به حبس از سه تا شش ماه محکوم خواهد شد مگر اینکه ثابت شود که این اقدام برای حفظ حیات مادر می باشد و در هر مورد حکم به پرداخت دیه مطابق مقررات داده خواهد شد.

ماده ۶۲۴ - «..... اگر طبیب یا ماما یا داروفروش و اشخاصی که به عنوان طبابت یا مامایی یا جراحی یا داروفروشی اقدام می کنند وسایل سقط جنین فراهم سازند و یا مباشرت به اسقاط جنین نمایند به حبس از دو تا پنج سال محکوم خواهند شد و حکم به پرداخت دیه مطابق مقررات مربوط صورت خواهد پذیرفت.

با ملاحظه مواد ۶۲۳ و ۶۲۴ یاد شده، اسقاط جنین توسط صاحبان حرف پزشکی می تواند به یکی از صورتهای ذیل باشد.

الف - صاحبان حرف پزشکی با دادن ادویه یا وسایل دیگری که موجب سقط می شود شخصاً در آن امر دخالت و در اسقاط جنین مباشرت نمایند.

ب - صاحبان حرف مزبور بدون اینکه شخصاً در امر سقط جنین دخالت نمایند، زن حامله را به استفاده از وسایل و داروها و سایر موادی که نوعاً سبب سقط می شود، دلالت نمایند.

ج - صاحبان حرف پزشکی وسایل سقط جنین را فراهم آورده و در اختیار زن حامله قرار دهند.

با اینکه دلالت و راهنمایی زن حامله به استفاده از وسایل و دارویی که موجب سقط می شود و حتی تهیه و تدارک آن

وسایل از نظر قضایی در حد معاونت محسوب می شود و قاعدتاً در حدود بندهای دوم و سوم ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی قابل توجه و مجازات می باشد اما مقنن بلحاظ اهمیت موضوع و نیز جلوگیری صاحبان حرف دست اندرکار این اقدامات را از مصادیق مباشرت و دخالت مستقیم آنان دانسته است به عبارتی مقنن مجازات پزشکی را که تنها به راهنمایی زن حامله یا تهیه وسیله برای او قناعت کرده با عمل پزشکی که بی واسطه در سقط جنین اقدام کرده یکسان اعلام نموده است.

البته در احراز تحقق این بزه لازم است بین دلالت زن حامله و تهیه دارو یا وسایل دیگر با سقط جنین رابطه علیت برقرار باشد و چنانچه در این رهگذر عامل یا اقدام دیگر موثر باشد بطوری که در قابلیت انتساب سقط به راهنمایی پزشک یا دارویی معینی تردید حاصل شود پزشک جزائماً مسئول نبوده و جوابگوی پرداخت دیه هم نخواهد بود.

مبحث دوم: ارکان بزه سقط جنین

علاوه بر رکن قانونی بزه یاد شده که مستندات آن ذکر شد و رفتار صاحبان حرف پزشکی باید منطبق با آن باشد، تحقق این بزه در حدود مواد مزبور مستلزم فراهم بودن عناصر معنوی و مادی نیز می باشد. عنصر معنوی از این جهت که اقدام مرتکب باید مسبوق به سوءنیت مجرمانه باشد به عبارت دیگر مرتکب با آگاهی از حامله بودن زن، سقط جنین او را اراده کند. طبیعی است چنانچه مرتکب در ایراد ضرب و آزار زن قاصد باشد ولی از حمل او بی اطلاع باشد و یا با وصف اطلاع از حمل او در اسقاط جنین او عمدی نداشته باشد و تنها آزار و اذیت عمدی زن حامله مقصود مرتکب باشد یا اصولاً صدمه غیرعمدی باشد عمل مرتکب در حدود ماده ۶۲۲ قابل تعریف نخواهد بود و مرتکب از جهت صدمات وارده مسئول خواهد بود یا در مواردی که پزشک زن حامله را به استفاده از دارو یا وسیله معینی دلالت می کند اما این اقدام تصادفاً به سقط جنین او منجر می شود، عمل پزشک مصداق سقط جنین نخواهد بود زیرا این بزه از جمله جرائم عمدی است و باید با بدخواهی و اطلاع از نتیجه همراه باشد. از آنجا که قصد امری باطنی و درونی است محاکم برای احراز چگونگی قصد، تظاهرات خارجی بزه، شواهد و اوضاع و احوال قضیه را در نظر خواهند داشت و مطمئناً اظهار نظر کارشناسان

درستی یا نادرستی تشخیص و یا شکایت از پزشک در خصوص مورد موضوع قابل رسیدگی است و می تواند با ارجاع امر بکارشناسان متخصص - ملاحظه سوابق بیماری و زایمان - بیماریهای زمینه ای و لحاظ خطرات احتمالی و تحقیق از طرفین مورد بررسی قرارگیرد.

ب - علی الظاهر و با توجه به اطلاق قسمت اخیر ماده ۶۲۳ قانون مجازات اسلامی به نظر میرسد که چنانچه حیات مادر متوقف بر سقط جنین باشد تفاوت ندارد که جنین در چه دوره ای از تکامل خود باشد اما در صورتی که جنین دارای روح شده باشد باید از ظاهر و اطلاق ماده دست کشید چه ترجیح حیات مادر بر جنین در این دوره ممکن است ترجیح بلامرجه و شرعاً موجب اشکال باشد و مسئولیت پزشک را همراه داشته باشد.

پ - قسمت اخیر ماده ۶۲۳ در مورد تجویز سقط جنین در صورت تشخیص ضرورت حیات مادر ظاهراً مربوط به موردی است که زن حامله به استفاده از دارو یا وسایل دیگر برای سقط دلالت شده باشد و شامل موردی که پزشک مباشرتاً اقدام به سقط جنین می کند، نباشد عبارتی چنانچه پزشک با احراز ضرورت حیات مادر شخصاً در اسقاط جنین دخالت می کند، نمی تواند از معافیت قسمت ماده ۶۲۳ استفاده کند.

ت - به حکم مقررات ماده ۶۲۳ در موردی هم که پزشک با احراز تقدم حیات مادر ترتیب سقط جنین را فراهم می آورد و مسئولیت کیفری او از حیث تحمل مجازات حبس تعزیری زایل می شود، پرداخت دیه همچنان در عهده او قرار می گیرد و با این ترتیب لازم است که پزشک با توجه به این بخش از مسئولیت خود اقدام نماید.

ث - چنانچه جنین مرده باشد یا از نظر پزشکی غیرقابل زیست باشد پزشک می تواند برای توجیه ضرورت سقط به آن استناد کند چه تشریح مجازات در سقط جنین برای بقاء نسل و ادامه تولد است.

ج - همانطوریکه در مبحث عنصر معنوی یادآوری شد آگاهی از حامله بودن زن و تعمد در اسقاط جنین بعنوان رکن معنوی بزه سقط جنین از لوازم حتمی آن است در صورت فقدان هر یک از این دو مورد مسئولیت کیفری پزشک زایل خواهد بود.

مدارک پزشکی و سوابق بالینی می تواند به آنها کمک نماید و منظور از عنصر مادی این جرم، اثبات یکی از طرق مادی و فیزیکی است که در مواد یاد شده پیش بینی شده و شامل آزار و اذیت زن حامله - دلالت او به استعمال ادویه یا وسایل دیگر - در اختیار قرار دادن دارو یا وسیله است و عمل پزشک باید به یکی از طریق مزبور صورت گیرد والا از شمول مقررات مزبور خرج بوده و ممکن است تحت عنوان جزائی دیگر قابل توجیه باشد. در اینجا ذکر دو مطلب را لازم می داند اینکه اولاً کلمه «ادویه» و «وسایل» جنبه تمثیلی دارد و مقنن از بیان ادویه هر نوع دارو و مواد اعم از خوردنی و آشامیدنی و انواع وسایل اعم از ابزار کورتاژ یا اجسام دیگر را که می تواند مهبیای اسقاط باشد منظور داشته و به خصوصیت فنی و مکانیکی آن توجه نداشته است. ثانیاً از آنجا که سقط جنین از انواع جرایم مقید است لازمه آن قطع دوران بارداری و اخراج جنین قبل از موعد طبیعی و سیر تکاملی آن است بنحوی که زنده نباشد یا قابلیت زیست نداشته باشد چه همانطوری که در تعریف سقط جنین گفته شده است «... سقط از بین بردن آگاهانه حیات جنین و اخراج عمدی آن از رحم است» بنابراین در فرضی که اخراج جنین به منظور جلوگیری از تولد نباشد یا قصد پزشک برون آوردن جنین مرده از رحم زن باشد عمل او واجد عنوان سقط نخواهد بود و مقید بودن بزه سقط جنین به همین خواهد بود که برای جلوگیری از تولد و تناسل و اخراج جنین باشد که زنده یا قابل زیستن باشد.

مبحث سوم: جهات معافیت صاحبان حرف پزشکی در

اقدام به سقط جنین

۱- مطابق قسمت اخیر ماده ۶۲۳ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) چنانچه دلالت زن حامله به سقط جنین از طریق استعمال ادویه یا وسایل برای حفظ حیات مادر ضرورت داشته باشد مسئولیت طبیب از جهت تحمل حبس تعزیری منتفی است. در تبیین حدود این معافیت یادآوری نکات ذیل لازم است.

الف - با توجه به اینکه حسب اطلاق ماده، تشخیص ضرورت حفظ حیات مادر به تایید مرجع یا مقام دیگری موکول نشده است، اتخاذ تصمیم برای سقط جنین به ملاحظه حیات مادر با شخص پزشک است. بدیهی است در صورت اختلاف در

صورت گیرد دادگاه می تواند حسب مورد و با توجه به نوع انگیزه مجازات را تخفیف دهد.

در خاتمه یادآوری این مطلب ضرورت دارد که در موارد سقط عمدی جنین به مسئولیت زن حامله در تمکین به سقط جنین تعرضی نشده و تنها مطابق ماده ۴۸۹ قانون مجازات اسلامی (دیات) هرگاه زنی جنین خود را عمدتاً سقط کند باید دیه آنرا در هر مرحله ای که باشد بپردازد و خود از آن دیه سهمی ندارد.

نظر به اینکه سقط جنین ممکن است ناشی از شبه عمد (بی احتیاطی - بی مبالاتی - عدم مهارت و عدم رعایت مقررات و نظامات دولتی) و خطای محض باشد چگونگی مسئولیت و میزان آن حسب مقررات دیات و مواد ۷۱۴ - ۷۱۵ - ۷۱۶ - ۶۱۶ قانون تعزیرات قابل بررسی است که چون موضوع این مقاله نبوده است از توضیح در اطراف آن خودداری گردید.

مبحث چهارم: تاثیر انگیزه در تعیین مجازات

مطابق شقوق ۳ و ۵ ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی دادگاه می تواند با توجه به اوضاع و احوال خاصی که متهم تحت تاثیر آنها مرتکب جرم شده است از قبیل: رفتار و گفتار تحریک آمیز مجنی علیه یا وجود انگیزه شرافتمندانه در ارتکاب جرم یا وضع خاص متهم یا سابقه او مجازات تعزیری و یا بازدارنده را تخفیف دهد و یا تبدیل به مجازات از نوع دیگری نماید که مناسبتر به حال متهم باشد. از آنجا که سقط جنین با انگیزشهای مختلفی صورت می گیرد و ممکن است برای مخفی نمودن حمل ناشی از رابطه نامشروع و حفظ حیثیت خانوادگی - جلوگیری از حاملگی ناخواسته و تنظیم خانواده